

Monikielisessä viittovassa perheessä kielet täydentävät toisiaan

Mari Lindholm & Maritta Tarvonen-Jarva

Suomessa viittomakieli on noin 5000 kuuron äidinkieli. Lisäksi on monia kuulevia lapsia, joiden vanhemmista ainakin toinen on kuuro viittomakielinen. Näin ollen kuulevilla lapsilla on mahdollisuus oppia luonnollisesti suomalaista tai suomenruotsalaista viittomakieltä perhepiirissä. Monikieliset perheet ovat jo monelle tuttu, mutta miten monikielisyys näkyy ja toteutuu viittomakielisessä perheessä? Entä miten lapset vaihtavat kieltä kesken ilmauksen tai puheen? Pro gradu tutkielmamme viittovan perheen monikielisyudesta keskittyi näihin kysymyksiin.

Kieli sosiaalisena käytänteenä

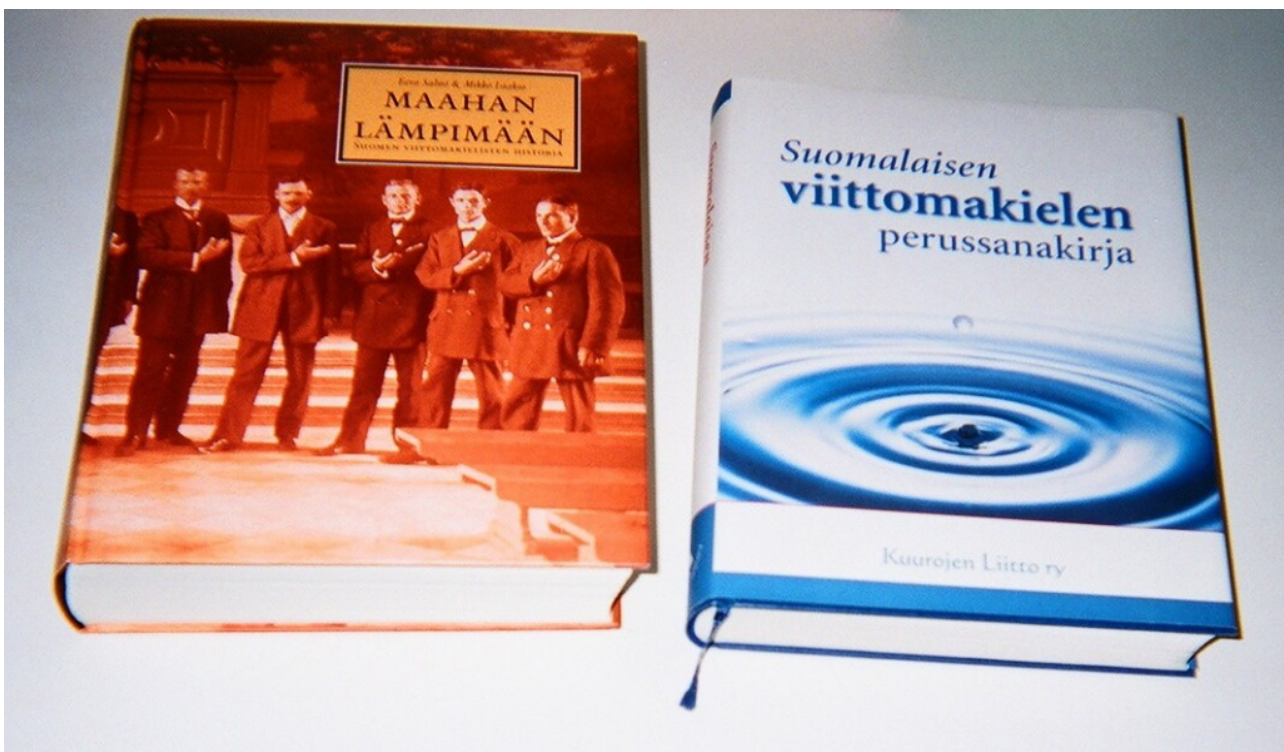
Tutkielmamme on osa Jyväskylän yliopistossa vuosina 2007–2010 toteutettua hanketta *Multilingualism as a problematic resource* (Monikielisyys ongelmallisena resurssina). Hankkeessa monikielisyyttä tarkasteltiin sociolinguivistisesti ja se nähtiin kielellisesti, etnisesti ja kulttuurisesti epäyhtenäisten yhteiskuntien keskeisenä voimavarana. Tutkimuksemme syntyi tarpeesta tutkia monikielisyyttä viittomakielisissä perheissä, koska Suomessa ei aihetta ole laajalti aiemmin tutkittu tästä näkökulmasta. Perheiden sisäistä kielenkäyttöä on yleisesti ottaenkin tutkittu melko vähän sociolinguivistisestä näkökulmasta. Tutkimustieto voikin olla hyödyksi muun muassa neuvoloissa, päiväkodeissa ja kouluissa kuten myös monikielisille perheille. Tutkimuksemme teoreettisena taustana on Monica Hellerin näkemys monikielisyudesta ja kielistä resursseina (2007). Lähtökohtana on myönteinen lähestyminen monen kielen käyttöön

monikielisessä perheessä. Heller näkee kielen sosiaalisena käytänteenä (*social practice*) ja kielenkäyttäjät sosiaalisina toimijoina (*social actors*). Kielten rajat ovat hänen mukaansa sosiaalisen toiminnan tuotoksia.

Tutkimusmenetelmä

Monikielisistä perheistä tutkimukseemme osallistui yksi perhe, johon kuuluu kuulevia lapsia ja heidän kuurot vanhempansa. Lapset ovat monikielisiä, koska he ovat pienestä pitäen omaksuneet molempien vanhempiensa viitotut ja puhutut kielet. Tutkimuksessa analysoimme, miten lapset vaihtavat kieliä tilanteen mukaan, miten viitotut ja puhutut kielet vaihtelevat ja millaisia lauserakenteita eri kielten yhdistelmästä syntyy.

Sivusimme tutkimuksessa myös monikielisen perheen kieli-identiteettejä, sillä perheessä on käytössä yhteensä neljä eri kieltä. Perheen käyttämistä kielistä emme kuitenkaan mainitse muita kuin suomalaisen viittomakielen ja suomen, jotta perhe pysyi tunnistamattomana.

Tutkittavaa perhettä ohjeistettiin ottamaan kuvia, joissa eri kielet kulttuureineen näkyvät heidän elämässään. Toinen perheen vanhemmista kertoi, että kuurojen historiakirjasta hän voi tutkia, mitä historia ja kulttuuri ovat tuoneet tullessaan. Viittomakielen sanakirja taas kuvaa hänelle kieltä, jota on oikeus käyttää.

Keräsimme aineiston käyttäen etnografista havainnointia perheessä, ja tutkimuksen pääaineistona olivatkin perheessä videokuvatut tilanteet, joissa vanhemmat ja lapset keskustelevat arkiasioista viittomakielellä. Lisäksi analysoimme videoitua vanhempien ja koko perheen haastattelua ja tutkittavien omatoimisesti ottamia valokuvia.

Perheen vanhempien mielestä kartta kuvastaa matkustelua, joka kuuluu kuurojen kulttuuriin. Matkustaessa halutaan myös tavata muita kuuroja, ja kansainvälisistä

kuurojen tapahtumista löytyy aina tuttuja.

Kirjasimme ylös perheenjäsenten ilmaisemat viittomakieliset lausumat. Näiden lisäksi merkitsimme viittoman yhteydessä käytetyn huulion ja lausuman käännöksen eli suomenkielisen vastineen. Viittomakielessä on kahdenlaista huulionliikettä: viittomakielinen huulio ja suomenkielinen sanahahmo (Alanne ja Vivolin-Karen 2004).

Monikielinen lapsi soveltaa kieliä tilanteen mukaan

Tarkastelemme aineistostamme perheen sisäistä kielenkäyttöä ja siinä ilmeneviä koodinvaihto- ja lainaamisilmiöitä, kuten lainasanoja huuliossa. Koodinvaihto tapahtuu siten, että kaksikielinen henkilö vaihtaa kielen toiseksi kesken ilmauksen tai puhetilanteen. Koodinvaihto voi olla vain yksi viittoma tai lauseen osa, koko ilmaus tai viittomakielinen jakso (Valli, Lucas ja Mulrooney 2005). Esimerkiksi suomalaisen viittomakielen viittoja vaihtaa kesken lauseen amerikkalaiseen viittomakieleen ja taas takaisin suomalaiseen viittomakieleen. Koodien yhdistyminen eli kahden kielen käyttö samassa lausumassa viestii siitä, että lapsi epäilee kielen valintaa tai lapsen tietoisuudessa kielet nivoutuvat yhteen (Hassinen 2005).

Miten koodinvaihto ja lainaaminen ilmenevät? Löysimme aineistosta useita toimintamalleja:

1. a) koodinvaihto: lausuman sisällä kahta eri viittomakieltä
2. b) lainaaminen: yhden viittoman laina viittomakieliseen lausumaan
3. c) huulion lainasana: yhden viittomakielen huulio ja toisen viittomakielen viittoma
4. d) puhuminen ja viittominen samanaikaisesti

Koodinvaihto (a) tarkoittaa tietoista koodin vaihtamista keskustelukumppanin tai tilanteen mukaan. Esimerkiksi eräs kuuleva lapsi ei tiennyt vielä viittomaa ELOKUVA, ja hän ratkaisi tilanteen viittomalla ELÄMÄ + KUVA.

Vanhempien mukaan lainat (b) johtuvat muun muassa siitä, ettei kyseistä viittomaa löydy käytettävästä kielestä. Tästä esimerkkinä viittoma KARJALANPIIRAKKA: vanhempi lainasi VK2-viittomakielellä (toinen perheen käyttämistä viittomakielistä suomalaisen viittomakielen lisäksi) KARJALANPIIRAKKA-viittoman suomalaisesta

viittomakielestä, koska VK2-kielessä ei ole karjalanpiirakan viittomaa tai sanaa. Hän turvautui koodinvaihtoon sormittamalla (eli käyttäen viittomakielisiä aakkosia) K-A-R-J-A-L-A-N-P-I-I-R-A-K-K-A. Myöhemmin viittoma muuttuu lainaksi, kun sen käyttö on jatkuvaa.

Vanhempiensa kanssa keskustellessaan lapsi saattaa vaihtaa esimerkiksi viittomakielestä toiseen kieleen, virkkeessä taas vähintään yksi viittoma voi vaihtua toisen kielen viittomaan. Jos taas lapsi ei tiedä vielä sanaa tai viittomaa, hän lainaa toisen kielen viittomaa tai sanaa. Koodinvaihdon ja lainaamisen lisäksi kolmas ilmiö, kontaktiviittominen, tarkoittaa käsitteenä keskustelumuotoa natiivien kuurojen ja kuulevien henkilöiden välillä. Kontaktiviittomisen erikoisimpia ilmiöitä olivat kielten vaihto kesken lausuman ja lainasanat huuliossa. Lapsen huulio oli yhden viittomakielen mukaista ja viittoma taas toisesta viittomakielestä. Lapset oppivat huulion lainasanan spontaanisti itse.

Aineistosta nousi esille kaksi erityistä kielenkäyttömallia, joista toista kutsumme huulion lainasanoiksi (c). Esimerkiksi lapsi viittoo suomalaisella viittomakielellä: "ISÄ", mutta huulio taas on: "*father*". Puhuminen ja viittominen samanaikaisesti (d) tapahtuu yleensä siten, että viitotaan suomen kielen mukaan. Kaikkiin viittomiin liitetään äänetön suomen kielen mukainen sanahahmo (viitottu puhe). Lapset käyttivät jonkin verran viittomia puhutun kielen sanajärjestyksessä ja puhuttujen kielten sanoja ääneen lausuttuna kyseisen viittoman yhteydessä.

Tulosten pohdintaa

Erityisen mielenkiintoinen havainto oli se, että perheessä kielet eivät vaihdelleet vain viittomakielten välillä. Toisinaan lapset myös puhuivat ääneen, joskus yhtäaikaisesti viittomisen aikana. Tilanteesta ja keskustelukumppanista riippuen monikielisyys näkyi monimuotoisesti. Lapsilla viittomakielten lisäksi myös puhekieliä ja pelkkää huulion käyttöä havaittiin keskustellessa vanhempien kanssa ilman viittomiakin. Tilanne on ihanteellinen, koska kummankin vanhemman äidinkieli on tietoisesti aktiivisessa käytössä.

Yksi mielenkiintoinen kielelliseen identiteettiin liittyvä ilmiö oli se, että lapset käyttäytyivät ikään kuin eivät kuulisi, eli eivät reagoineet ääniin yhdessä kielenkäyttötilanteessa. Tämä oli omaksuttu kuurojen kulttuuriin liittyvästä käytösmallista.

Varhainen monikielisyys on lapselle eduksi ja tämän huomioonottaminen onkin tärkeää erityisesti opetuslalla (Oksaar 1990). Olisikin hienoa, jos muun muassa eri järjestöt, päättäjät, neuvolat ja koulut huomioisivat lasten monikielisyden sekä näkisivät sen merkityksellisyyden kielten kehityksessä.

Aiheesta on julkaistu aiemmin Kuurojen lehdessä 4/2014.

Kirjoittajista Mari Lindholm työskentelee asiakassihteerinä, yhtenä toimenkuvanaan viittomakielen tulkkaus (virkavapaalla) ja Maritta Tarvonen-Jarva suomalaisen viittomakielen opettajana.

Kuvat: Tutkimukseen osallistunut perhe.

Lähteet

Alanne, K. & Vivolin-Karen, R. 2004. Viittomakieli 1. Suomalaista viittomakieltä aikuisopiskelijoille. Kuurojen liitto ry:n julkaisuja 29. Helsinki: Kuurojen Liitto ry.

Hassinen, S. 2005. Lapsesta kasvaa kaksikielinen. Jyväskylä: Gummerus.

Heller, M. 2007. Bilingualism as ideology and practise. Teoksessa M. Heller (toim.) Bilingualism: A social approach. New York: Palgrave Macmillan, 1–22.

Jarva, M. & Lindholm, M. 2011. Monikielisyys viittomakielisessä perheessä – tapaustutkimus lasten koodinvaihdosta ja kieltenkäytöstä monikielisessä perheessä. Pro gradu tutkielma. Jyväskylän yliopisto.

Oksaar, E. 1990. Multilingualism and Pedolinguistics. Teoksessa S. Prillwitz & T. Vollhaber (toim.) Sign Language Research and Application. Proceeding of the International Congress on Sign Language Research and Application, March 23–25, 1990 in Hamburg. Germany, Hamburg: SIGNUM-Press, 27–35.

Valli, C., Lucas, C. & Mulrooney, K.J. 2005. Linguistics of American Sign Language. Gallaudet University Press.